

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Олександр Водянніков,
кандидат юридичних наук,
національний радник з юридичних питань
координатора проектів ОБСЄ в Україні,
консультант Комісії з питань правової реформи
ORCID: 0000-0002-2217-31006

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-48-1>

УДК 342.4

Конституційний контроль за міжнародними договорами України

Система конституційних положень, що визначають юрисдикцію Конституційного Суду України (КСУ), включає компетенцію щодо перевірки на конституційність чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Однак практика КСУ в царині застосування повноважень щодо контролю за міжнародними договорами залишається рудиментарною [1, с. 75–80; 2, с. 361]. Певною мірою це було пов'язано з колом суб'єктів звернення: згідно редакції статті 151, що діяла до конституційної реформи 2016 року, звернутися до КСУ в порядку частини першої статті 151 мали право лише Президент України і Кабінет Міністрів України. Як справедливо зазначав з цього приводу А. Шаповал, таке обмеження кола суб'єктів звернення є «загалом алогічним з урахуванням того, що міжнародні договори України укладаються передусім Президентом і Кабінетом Міністрів або за їхнім дорученням»

[3, с. 135]. Після реформи 2016 це коло було розширене і відповідне право було надане ще одному суб'єкту – групі щонайменше сорока п'яти народних депутатів України.

Міжнародний договір як об'єкт конституційного контролю має певні особливості, що спонукало конституцієдавця виокремити його в окрему категорію і врегулювати питання компетенції КСУ щодо такого контролю в окремому конституційному положенні. Разом з тим, повноваження КСУ в царині міжнародних договорів не обмежуються лише приписами частини першої статті 151 Конституції, а їх дослідження пов'язане з глобальнішою проблематикою взаємодії міжнародного права і конституційного ладу України, місця міжнародного договору серед джерел права України, співвідношення суверенітету і міжнародних зобов'язань, демократичної легітимності міжнародного права.

Тривалий час питання компетенції КСУ щодо контролю за міжнародними договорами залишалося поза

належною увагою вітчизняної науки. Досить багатий набір української юридичної думки стосувався вивчення дії міжнародних договорів в Україні, проблем співвідношення і взаємодії міжнародного і національного права (М. Буроменський, В. Денисов, В. Євітов, П. Мартиненко, К. Савчук, В. Шаповал, Ю. Шемшученко) та застосування міжнародно-правових норм в практиці КСУ (М. Савченко, В. Скомороха, С. Шевчук). Однак досить мало комплексних досліджень компетенції КСУ щодо перевірки на конституційність чинних міжнародних договорів. Серед останніх робіт слід зазначити дисертаційну роботу С. Різника «Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні», в якій ця тематика отримала ґрунтовне висвітлення, роботи Д. Терлецького, В. Шаповала, С. Шевчука, М. Савченка, В. Скоморохи та інших.

Огляд вітчизняного наукового доробку дозволяє виділити декілька не вирішених раніше частин загальної проблеми, зокрема (1) функції конституційного контролю за міжнародними договорами в конституційній демократії, (2) особливості міжнародного договору як об'єкта конституційного контролю, (3) типи такого контролю згідно конституційних положень і, відповідно, особливості здійснення юрисдикції КСУ, (4) особливості предмету конституційного контролю за міжнародними договорами, (5) наслідки визнання неконституційним договору чи окремого договірної положення.

Ця стаття має на меті запропонувати комплексний аналіз повноважень КСУ щодо конституційного контролю за міжнародними договорами України, поняття, функцій, об'єкту і типів конституційного контролю, меж компетенції КСУ у цій сфері і наслідків визнання неконституційним міжнародного договору.

Конституційний контроль за міжнародними договорами в сучасній конституційній демократії. Конституційний контроль за міжнародними договорами – відносно новий інститут сучасного конституціоналізму. Першою конституцією, що прямо передбачила *ex ante* контроль (тобто контроль за міжнародними договорами, що подаються на ратифікацію) стала Конституція Франції 1958 року (стаття 54). Це була спроба захистити новий конституційний порядок від можливих конституційно-важливих змін, адже стаття 55 Конституції встановлювала примат міжнародних договорів над актами Парламенту. Акти Парламенту мають відповідати як Конституції, так і міжнародним договорам Франції, тому для такої ієрархії важливим є уникнення суперечностей [4, с. 276]. Першою країною, що запровадила на рівні конституційного тексту повноваження щодо *ex post* контролю (наступного контролю за ратифікованими міжнародними договорами) стала Австрія: в ході конституційної реформи 1964 року до Конституції Австрії була введена нова стаття 140а, що встановила відповідну юрисдикцію Федерального Конституційного Суду [5]. В багатьох країнах, зокрема в ФРН, Ірландії, США, Італії, Японії, конституційний контроль за міжнародними договорами виник в ході розвитку практики органів конституційної юрисдикції [див: 6, с. 96]. З того часу інститут конституційного контролю за міжнародними договорами майже блискавично поширився по всьому світу. Наразі відсутність чи пряма заборона здійснювати конституційний контроль за міжнародними договорами є скоріш винятком, аніж правилом.

Становлення і поширення конституційного контролю за міжнародними договорами зовсім не пов'язане зі скепсисом до міжнародного права.

Навпаки, договірна практика сучасних держав за останні десятиліття набула безпрецедентного розмаху як за кількісними, так і за якісними показниками. Так, якщо в 1790-і роки щорічно укладалося 20–30 договорів, то вже століттям пізніше цей показник становив 140–150 договорів на рік і збільшувався до 200 на початок Першої світової війни; наприкінці XX століття держави щорічно укладали більше 1000 міжнародних договорів [7]. Предмети міжнародних договорів також стали найрізноманітнішими, і наразі майже будь-яке питання, що входить до компетенції національних органів влади може регулюватися міжнародними угодами. Такий розвиток, звичайно, ставить нові виклики для національного конституційного ладу. Тому витоки і причини становлення конституційного контролю за міжнародними договорами слід шукати саме в царині постмодерного конституціоналізму.

По-перше, міжнародні договори наразі регулюють все більше питань, які мають безпосередній вплив на приватних осіб, включаючи права і свободи. Укладення міжнародного договору, разом з тим, залишається прерогативою виконавчої гілки влади, а сам переговорний процес відбувається неопублічно, поза демократичними процесами. Тому виникає небезпека появи в договорі положень, які можуть бути несумісними з Конституцією.

По-друге, принцип демократичної держави означає, серед іншого, що закони приймаються в рамках законодавчої процедури представницьким органом, обраним народом, що передбачає сутнісне обговорення, дослідження, контроль, внесення пропозицій і вироблення політичної підтримки. Натомість участь законодавця в договірній практиці, якщо і існує, є обмеженою. Навіть у процесі ратифікації міжнародного договору Парламент має справу з *fait accompli*.

На практиці наявність у Парламенту права відмовити у ратифікації міжнародного договору не становить суттєвої перестороги *vis-à-vis* повноважень глави держави чи виконавчої влади щодо укладення міжнародних договорів. Тому така маргінальна роль Парламенту в царині міжнародних договорів актуалізує важливість конституційного контролю. Іншими словами, контроль органу конституційної юрисдикції за міжнародними договорами має виправити владний дисбаланс.

По-третє, конституційний контроль за міжнародними договорами має розглядатися не тільки як контроль за результатами переговорного процесу, що відображені в тексті договору. Він становить елемент стримувань і противаг, спонукаючи виконавчу владу і, певною мірою, навіть законодавця забезпечувати повагу до конституційних цінностей, включаючи конституційні права і свободи, в рамках переговорних процесів, укладення і ратифікації міжнародних договорів.

По-четверте, конституційний контроль виконує функцію легітимації міжнародного права, забезпечення того, що договірна практика держави поважає як конституційні цінності, так і фундаментальні права і свободи, які в свою чергу також є засадничими цінностями міжнародного правопорядку.

Компетенцію КСУ згідно частини першої статті 151 Конституції України та конституційні зміни 2016 року до її редакції слід розглядати в такому ж ракурсі, а саме з точки зору принципів конституційної демократії і поділу влади. Тому аналіз положень щодо конституційного контролю за міжнародними договорами має виходити з того, що це положення є важливою складовою системи стримувань і противаг, встановленої Конституцією і має на меті охорону конституційних цінностей і принципів, узгодженості правової системи і конституційного ладу та забезпечення поваги до

загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Об'єкт і типи конституційного контролю за міжнародними договорами. Конституція України не містить визначення міжнародного договору. Цей термін відсилає до поняття, що склалося в міжнародному праві¹. Згідно загальноприйнятого в міжнародній доктрині і практиці визначення міжнародний договір – це добровільна угода, явно виражена чи імпліцитна, між двома чи більше суб'єктами міжнародного права, спрямована на породження юридичних наслідків і регульована міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [8, с. 16; 9, с. 74–75]. Іншими словами міжнародний договір – міжнародно-правові зобов'язання *ex contractu* [10, с. 255]².

Право міжнародних договорів є однією з небагатьох кодифікованих галузей міжнародного права, хоча багато аспектів залишаються предметом регулювання міжнародного

звичаю. Найважливішими міжнародно-правовими актами в цій галузі є Віденська Конвенція про право міжнародних договорів 1969 року, Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року, Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів 1978 року.

Основними характеристиками конституційного поняття міжнародного договору, що мають значення для цілей конституційного тлумачення є:

(1) наявність двох чи більше сторін. Цей критерій відрізняє міжнародний договір від односторонніх актів, що також можуть становити підстави для виникнення прав та обов'язків згідно міжнародного права [14, с. 160–166]. КСУ не має юрисдикції щодо таких актів, навіть якщо вони створюють міжнародно-правові зобов'язання України;

(2) такі сторони є суб'єктами міжнародного права. Цей критерій відрізняє міжнародні договори від інших договірних зобов'язань держави, включаючи «інтернаціоналізовані» угоди, навіть якщо такі угоди за згодою сторін підпорядковані міжнародному праву [15, с. 112; 16];

(3) письмова форма. Цей критерій виокремлює договори від усних угод, що також мають місце в міжнародному праві. Письмова форма не вимагає викладення договору в одному документі чи у конкретному форматі;

(4) регулювання міжнародним правом. Цей критерій означає, що угода має на меті встановлення юридичних прав і обов'язків та породження міжнародно-правових наслідків (див. абзац другий та четвертий пункту 4 мотивувальної частини Ухвали КСУ від 25 січня 2001 року № 1-уп/2001 [17]). Він відрізняє договори від політичних угод, домовленостей, комюніке чи обмінів думками, а головним елементом цього критерію є намір сторін, як

¹ Поняття міжнародного договору для цілей національного законодавства України міститься в Законі України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року № 1906-IV, зі змінами. Однак тлумачення конституційного тексту не може спиратися на законодавство, визначення і положення, встановлені законодавцем. В іншому випадку законодавець, приймаючи закон, може по суті змінювати Конституцію в обхід конституційної процедури, встановленої Розділом XIII, пристосовуючи Конституцію до законодавчого регулювання. Конституційні терміни, принципи і концепції є автономним щодо всього іншого законодавства. Тому не можна погодитися з М. Савчиним, що спроби тлумачення конституції через положення законодавства не можна розглядати як динамічне тлумачення, а як зловживання владою [11, с. 19].

² Як неодноразово зазначав Міжнародний Суд ООН, «Згідно звичаєвого міжнародного права договори ... міжнародна угода, що укладається між державами у письмовій формі і регулюється міжнародним правом, становить договір» [12, с. 21, para. 42; 13, с. 429, para. 263].

він викладений в документі чи документах, та обставини його укладання [див. 18, с. 39–44].

Ці матеріальні ознаки міжнародного договору, однак, мають значення в контексті конституційної презумпції міжнародного договору – певний акт визнається міжнародним договором, якщо глава держави чи компетентний орган державної влади визнали чи визначили його в якості міжнародного договору³. Згідно пункту 3 частини першої статті 106 Конституції Президент України представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; пункт 1 частини першої статті 116 Конституції наділяє Кабінет Міністрів України повноваженнями щодо забезпечення державного суверенітету та здійснення зовнішньої політики держави (див. абзаци шостий, сьомий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини рішення КСУ від 15 січня 2009 року № 2-рп/2009 [19]). Якщо Президент України чи Кабінет Міністрів України визначають в рамках вказаних конституційних повноважень певний акт (чи документи) в якості міжнародного договору таке визначення становить конституційну презумпцію, спростування якої вимагає доведення невідповідності наведеним конституційним характеристикам міжнародного договору.

Конституційний контроль за міжнародними договорами має свої

³ Звичайно, що ця конституційна презумпція не впливає на визнання чи визначення певного акту в якості міжнародного договору для цілей міжнародного права і навпаки. Невизнання акту міжнародним договором, який має всі ознаки міжнародного договору, не впливає на виникнення юридичних наслідків згідно міжнародного права, як, власне, і визнання певного акту міжнародним договором для цілей національного законодавства не породжує відповідних юридичних наслідків в царині міжнародного права, якщо такий акт не відповідає критеріям договору згідно міжнародного права.

особливості, встановлені Конституцією України. Такий контроль чотири типи:

(1) процесуальний контроль в порядку частини першої статті 150 Конституції – контроль за дотриманням встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності. У Висновку від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 у справі про Римський Статут КСУ вказав, що згода на обов'язковість міжнародного договору (його ратифікація) здійснюється Верховною Радою України у формі закону, який за своєю правовою природою не відрізняється від інших законів України (абзац третій підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини Висновку КСУ від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 [20]). Тому згідно позиції КСУ, «... закони про ратифікацію та денонсацію міжнародних договорів України повинні прийматися в загальному порядку, встановленому для прийняття законів України» (абзац четвертий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини рішення КСУ від 30 травня 2012 року № 12-рп/2012 [21]). За аналогією до міжнародних договорів, що затверджуються указами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України, застосовується порядок конституційного контролю, передбачений для актів Президента і Кабінету Міністрів. Однак в силу визначених статтею 150 повноважень КСУ поза межами процесуального контролю в порядку статті 150 залишаються міжнародні міжвідомчі договори;

(2) субстантивний контроль в порядку частини першої статті 150 Конституції – контроль за конституційністю застережень, зроблених при ратифікації, затвердженні, прийнятті міжнародного договору або приєднанні до нього, якими виключається або змінюється юридична дія певних положень договору щодо їхнього застосування до України. Такі застереження

включаються до акту, яким міжнародний договір ратифікується, затверджується чи приймається. Такий акт, якщо прийнятий у формі, передбаченій частиною першою статті 150 Конституції (закон, акт Президента України чи Кабінету Міністрів України), є об'єктом конституційного контролю. Але контроль КСУ стосується лише відповідності Конституції висловленого в акті застереження;

(3) субстантивний контроль в порядку частини першої статті 151 Конституції – контроль відповідності змісту міжнародного договору конституційним положенням. Частина перша статті 151 Конституції визначає повноваження КСУ щодо субстантивного контролю за міжнародними договорами України, який має два види: (i) *превентивний (попередній) контроль*⁴ за міжнародними договорами, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, який здійснюється на етапі після підписання від імені України та до надання згоди Верховної Ради на їх

обов'язковість, та (ii) *наступний контроль* за чинними міжнародними договорами, що здійснюється у будь-який момент після надання згоди України на обов'язковість для неї міжнародного договору і до його припинення, денонсації або виходу з нього чи зупинення дії;

(4) спеціальний контроль в порядку частини першої статті 151 у взаємозв'язку зі статтею 18 Конституції – контроль за критерієм «чинності» міжнародного договору. Частина перша статті 151 передбачає конституційний контроль КСУ щодо відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України. Поняття «чинний міжнародний договір» передбачає, власне дотримання процедури укладення договору і набрання ними чинності. Об'єкт контролю постає із системної взаємодії частини першої статті 151 та статті 18 Конституції і полягає у оцінці з підстав недійсності чи нікчемності (тобто процедурні і сутнісні аспекти недійсності міжнародного договору), визначених загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Слід зазначити, що між субстантивним контролем в порядку частини першої статті 150 та субстантивним наступним контролем в порядку частини першої статті 151 Конституції суттєві відмінності полягають у (1) колі суб'єктів конституційного звернення (в першому випадку – Президент України; щонайменше сорок п'ять народних депутатів України; Верховний Суд; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Верховна Рада Автономної Республіки Крим; в другому випадку – Президент України, щонайменше сорок п'ять народних депутатів України, Кабінет Міністрів України); та (2) об'єкті звернення (в першому випадку ним може бути лише положення застереження до міжнародного договору, в той час

⁴ Термін «превентивний контроль» був використаний Конституційним Судом України в контексті повноважень Конституційного Суду України згідно статті 159 щодо законопроектів про внесення змін до Конституції України (див. абзац сьомий пункту 2 мотивувальної частини рішення КСУ від 9 червня 1998 року № 8-рп/1998 [22]; абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини рішення КСУ від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 [23]; абзаци другий та п'ятий пункту 23 мотивувальної частини рішення КСУ від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. В рішенні від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022 КСУ використав термін передувальний (*a priori*) контроль, на протилегу подальшого (*a posteriori*) контролю (підпункт 2.2 пункту 2 мотивувальної частини рішення [25]). Однак практика використання терміну «передувальний контроль» обмежується лише одним рішенням. Тому за аналогією, вбачається за доцільне застосовувати саме термін «превентивний контроль» в контексті повноважень Конституційного Суду України щодо конституційного контролю за міжнародними договорами, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, в порядку статті 151 Конституції України.

як в другому – будь-яке положення міжнародного договору, включаючи висловлені застереження, чи договір в цілому).

Оскільки міжнародні договори мають окреме конституційне значення і не є тотожними закону, а також зважаючи на те, що у відношенні міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, частиною першою статті 151 визначений окремий порядок конституційного контролю, вони не можуть бути об'єктом конституційної скарги, адже згідно статті 151-1 об'єктом конституційного контролю за конституційними скаргами можуть бути лише закони України. Разом з тим, якщо в силу висловлених в ратифікаційному законі застережень, юридична дія певних положень договору щодо їхнього застосування в Україні виключається або змінюється, і якщо такі положення були застосовані в остаточному судовому рішенні, вони можуть бути об'єктом конституційної скарги згідно статті 151-1 Конституції України. Іншими словами сфера дії статті 151-1 поширюється на ратифікаційний закон лише в частині встановлених в ньому застережень до міжнародного договору.

Підсумовуючи, слід вказати, що міжнародний договір є поняттям, що має автономне конституційне значення, яке може не співпадати з поняттям в міжнародному праві і іншому законодавстві України. Конституція встановлює епістемологічну презумпцію міжнародного договору, зміст якої полягає в тому, що певний акт визнається міжнародним договором, якщо глава держави чи компетентний орган державної влади визнали чи визначили його в якості міжнародного договору. Ця презумпція є спростовною, але компетенція спростувати її належить КСУ і може бути реалізована в рамках конституційного провадження в порядку статті 151 Конституції України.

Друге, з положень Конституції випливають чотири типи конституційного контролю за міжнародними договорами, тобто чотири окремі компетенції КСУ: (1) процесуальний контроль за дотриманням встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності актом, яким надається згода на обов'язковість міжнародного договору; (2) субстантивний контроль за конституційністю застережень, зроблених при ратифікації, затвердженні, прийнятті міжнародного договору; (3) субстантивний контроль відповідності змісту міжнародного договору конституційним положенням, який в свою чергу має два види: (і) превентивний (попередній) контроль за міжнародними договорами, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, та (іі) наступний контроль за чинними міжнародними договорами; та (4) спеціальний контроль за критерієм «чинності» міжнародного договору з підстав недійсності чи нікчемності – процедурних і сутнісних аспектів недійсності міжнародного договору, визначених загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Третє, міжнародні договори не можуть бути об'єктом провадження в порядку статті 151-1 Конституції за конституційними скаргами. Єдиний виняток з цього становлять положення застережень, встановлені законом про ратифікацію, якщо такі положення були застосовані в остаточному судовому рішенні.

Частина перша статті 151 у системному зв'язку з іншими положеннями Конституції. Формулювання частини першої статті 151 у поєднанні з положеннями статей 9, 18, частиною п'ятою статті 55 та пункту 32 частини першої статті 85 Конституції не тільки визначають особливості, підстави і об'єкт конституційного контролю

за міжнародними договорами, але й дають підстави визначити місце міжнародних договорів в конституційному правопорядку України.

Передусім, слід звернути увагу на той факт, що конституцієдавець виніс повноваження щодо конституційного контролю за міжнародними договорами поза рамки статті 150, яка стосується законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Такий підхід обумовлений не тільки відмінністю об'єктів конституційного контролю за статтями 150 та 151, але й відбиває особливе місце міжнародних договорів в правовій системі України, що впливає з положень Розділу I Конституції (статті 9 та 18).

Стаття 9 Конституції вказує, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Це положення виводить ратифіковані договори у окрему категорію як по відношенню до інших міжнародних договорів, так і по відношенню до інших джерел права України. Стаття 18 спрямовує зовнішньополітичну діяльність України на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права. Це положення інкорпорує до системи регулювання зовнішньополітичної діяльності загальновизнані принципи і норми міжнародного права, що за визначенням включає загальновизнані норми і принципи в сфері міжнародних договорів. Тому конституційний статус міжнародного договору

набуває подвійного значення: (1) як джерело права України та (2) як форма зовнішньополітичної діяльності.

Пункт 32 частини першої статті 85 передбачає повноваження Верховної Ради щодо надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів та денонсацію міжнародних договорів. Це положення таким чином встановлює конституційні рамки для визначення тих міжнародних договорів, що потребують ратифікації. Стаття 92 Конституції містить перелік питань, які визначаються виключно законами України, тому з огляду на чітку вказівку пункту 32 частини першої статті 85 на те, що згода на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України надається законом, можна зробити висновок, що конституцієдавець мав на увазі ті договори, що стосуються питань, які мають регулюватись законами.

Передбачене Конституцією виокремлення ратифікованих договорів в окрему групу обумовлено декількома особливостями:

(1) Верховна Рада України не може за власної ініціативи вносити зміни до тексту міжнародного договору, адже договір може бути змінено за угодою між його учасниками. Інститут застережень до міжнародного договору не передбачає необмеженого розсуду законодавця – в силу статті 18 Конституції український законодавець обмежений у питанні формулювання застережень до договору загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права, а саме він не може формулювати застереження, які (1) заборонені договором, або (2) не відповідають тим застереженням, що дозволені договором, або (3) є несумісними з об'єктом і цілями договору [див. 26, с. 268–273]. До того ж оскільки такі застереження встановлюються в ратифікаційному законі, КСУ здійснює конституційний

контроль за ними як в порядку абзацу другого пункту 1 частини першої статті 150, так і в порядку частини першої статті 151 Конституції.

(2) конституційний контроль може бути здійснений не тільки у відношенні вже ратифікованого договору, але й на попередній стадії в порядку частини першої статті 151;

(3) повноваження КСУ не поширюються на оцінку обставин і порядку укладання міжнародного договору. Якщо у випадку закону (включаючи ратифікаційний закон) КСУ вправі визнати закон неконституційним, якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура розгляду, ухвалення або набрання ними чинності, то у випадку безпосередньо міжнародного договору КСУ не може посилалися на *cupla in contrahendo*, обман, підкуп представника держави, примус представника держави інші підстави недійсності або нікчемності міжнародного договору, адже Конституція не містить положень щодо процедури укладання міжнародних договорів. Разом з тим в силу дії статті 18 у поєднання з критерієм «чинності» статті 151 Конституції КСУ може визнати міжнародний договір неконституційним з таких підстав нікчемності міжнародних договорів: (1) примус держави шляхом погрози силою або її застосування всупереч принципів міжнародного права, втілених у Статуті ООН та (2) якщо на момент укладення він суперечить імперативній нормі загального міжнародного права (*jus cogens*) [див. 27, с. 131–144]. Оскільки стаття 18 вимагає підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права, то міжнародні договори, укладені всупереч принципів і імперативних норм загального міжнародного права (*jus cogens*) апріорі не можуть

бути сумісними з Конституцією України.

В цій категорії договорів слід окремо виділити договори, якими встановлюються відповідні інституційні механізми захисту людських прав і свобод (міжнародні судові установи або відповідні органи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна). Частина п'ята статті 55 Конституції визначає ще більші обмеження розсуду законодавця і органів державної влади щодо денонсації чи відмови від юрисдикції таких судових установ чи органів міжнародних організацій, адже будучи конституційним правом згідно Розділу II Конституції, до нього застосовується заборона, передбачена частиною третьою статті 22, щодо звуження змісту та обсягу конституційних прав і свобод при прийнятті нових законів чи внесення змін до чинних законів. Однак оскільки денонсація міжнародного договору чи внесення нових застережень щодо юрисдикції міжнародних судових установ або відповідних органів міжнародних організацій або скасування визнання такої юрисдикції здійснюється у формі закону про денонсацію чи внесення змін до закону про ратифікацію, КСУ може здійснювати контроль за такими законами в порядку частини першої статті 150. Ці конституційні обмеження, разом з тим, не стосуються випадків зміни договору чи припинення договору за угодою між його учасниками, припинення договору або зупинення його дії, які впливають з укладення наступного договору, адже у такому випадку має місце не одностороння зміна чи денонсація договору, а зміна чи припинення договору відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. У такому випадку дискреція законодавця є обмеженою, а зміст і обсяг конституційного права зазнають змін, що не пов'язані з прийняттям нових законів чи внесенням

змін до чинних законів в сенсі частини третьої статті 22.

Ці конституційні рамки визначають місце міжнародного договору, ратифікованого Верховною Радою України в національній правовій системі. Такі договори мають пріоритетну силу у відношенні інших законів чи нормативних актів, але не можуть суперечити Конституції України, положення якої мають найвищу юридичну силу.

Окреме питання становлять міжнародні договори УРСР, СРСР та України, згода на обов'язковість яких була дана до набуття чинності Конституцією України і які залишаються чинними на підставі пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України та стт. 6 та 7 Закону України «Про правонаступництво України». Згідно пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції закони та інші нормативні акти, прийняті до набуття чинності цією Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить Конституції України. На підставі цього положення КСУ в рішенні від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 визначив свої повноваження щодо конституційного контролю за такими законами і іншими нормативними актами (абзац третій пункту 3 мотиваційної частини рішення КСУ [28]). Формулювання пункту 1 розділу XV «прийняті до набуття чинності» містить інтертемпоральну відсилку на конституційні рамки надання згоди на обов'язковість міжнародного договору, що існували на момент прийняття закону чи іншого акту. Так згідно Конституції УРСР 1978 року в редакції, що діяла до 1989 року⁵, повноваження щодо ратифікації

міжнародних договорів здійснювалися Президією Верховної Ради УРСР у формі указів (пункт 13 частини першої статті 108 Конституції УРСР 1978 року). Згідно статті 106 Конституції УРСР Президія Верховної Ради УРСР була постійно діючим органом Верховної Ради УРСР, що був підзвітним їй в усій своїй діяльності і здійснював в передбачених Конституцією УРСР межах функції найвищого органу державної влади Української РСР у період між її сесіями. Тому міжнародні договори, ратифіковані указами Президії Верховної Ради УРСР, для цілей конституційних положень мають той же статус, що й міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а для цілей частини першої статті 151 вони є «чинними міжнародними договорами України». Однак конституційний контроль щодо таких договорів може бути лише субстантивним, адже КСУ немає повноважень щодо перевірки дотримання процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності, встановленої попередніми конституційними актами, що діяли до набрання чинності Конституцією 1996 року.

Таким чином, можна зробити декілька проміжних висновків. По-перше, конституційний статус міжнародного договору є подвійним: (1) як джерело права України та (2) як форма зовнішньополітичної діяльності. По-друге, в конституційному порядку України міжнародний договір, ратифікований Верховною Радою України, має пріоритетну силу у відношенні інших міжнародних договорів, законів чи нормативних актів, але не може суперечити Конституції України, положення якої мають найвищу юридичну силу. По-третє, серед ратифікованих міжнародних договорів окремий статус мають договори, якими встановлюються відповідні інституційні механізми захисту людських прав і свобод (міжнародні судові

⁵ Законом УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 27 жовтня 1989 року N 8303-XI Конституція УРСР 1978 року була змінена, включаючи передачу повноважень щодо ратифікації безпосередньо Верховній Раді УРСР.

установи або відповідні органи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна), адже Конституція з моменту визнання Україною юрисдикції таких установ чи органів поширює конституційну гарантію на звернення до них за захистом своїх прав і свобод. З такого моменту це конституційне право згідно частини другої статті 22 Конституції не може бути скасоване, а законодавець не може звужувати його зміст та обсяг при прийнятті нових законів чи внесення змін до чинних законів. По-четверте, міжнародні договори УРСР, СРСР та України, ратифіковані до набуття чинності Конституцією України для цілей конституційних положень мають той же статус, що й міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а для цілей частини першої статті 151 вони є «чинними міжнародними договорами України». Однак конституційний контроль щодо таких договорів може бути лише субстантивним.

Превентивний (попередній) контроль. Частина перша передбачає повноваження КСУ за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України перевірити відповідність Конституції України міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Формулювання цього положення визначає період, коли суб'єкти звернення можуть звернутися до КСУ. Термін «вносяться», використаний у формулюванні означає період з моменту підписання договору від імені України і до моменту прийняття Верховною Радою ратифікаційного закону в порядку статті 91 Конституції, оскільки після прийняття ратифікаційного закону Верховною Радою України конституційна процедура, передбачена статтею 94 Конституції, не передбачає можливості звернення

до КСУ за висновком про відповідність Конституції міжнародного договору. З цього моменту виникає обов'язок Президента підписати ратифікаційний закон, беручи до виконання ратифікований міжнародний договір, та офіційно оприлюднити закон про ратифікацію і ратифікований міжнародний договір, або накладати вето на ратифікаційний закон і повернути зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Хоча Конституція не передбачає можливості висловити пропозиції до тексту міжнародного договору, такі пропозиції можуть бути запропоновані до тексту ратифікаційного закону, що включає пропозиції щодо встановлення застережень до договору.

Так у справі про ратифікацію Римського Статуту Міжнародного кримінального суду КСУ відкрив провадження за конституційним поданням Президента України, хоча проект закону України про ратифікацію Римського Статуту не був внесений до Верховної Ради України [див. 29]. Визначальним для формулювання такої правової позиції, як вбачається, став критерій того, чи підлягає ратифікації підписаний міжнародний договір чи ні (абзац перший пункту 1 мотивувальної частини Ухвали КСУ [29]). З цього випливає, що всі інші міжнародні договори, що не потребують ратифікації, не є об'єктом превентивного (попереднього) конституційного контролю в порядку частини першої статті 151.

Після підписання Президентом України і оприлюднення ратифікаційного закону міжнародний договір може бути об'єктом наступного конституційного контролю. Таким чином лише у період між прийняттям Верховною Радою ратифікаційного закону і його підписанням та оприлюдненням Президентом України міжнародний договір не може бути об'єктом

конституційного контролю. Цей висновок підтверджується також тим, що Президент вправі повернути ратифікаційний закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду, зокрема щодо висловлення чи зняття застережень до міжнародного договору. Тобто в цей період може змінитися об'єкт конституційного провадження. Повернення ратифікаційного закону для повторного розгляду означає, що міжнародний договір знову може бути об'єктом превентивного (попереднього) конституційного контролю в порядку частини першої статті 151 Конституції до моменту повторного розгляду Верховною Радою України.

Конституційне звернення про превентивну перевірку конституційності міжнародного договору є конституційною підставою зупинення процедури його розгляду Верховною Радою України. Регламент Верховної Ради передбачає дискрецію Верховної Ради щодо перенесення розгляду законопроекту про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України до одержання Верховною Радою висновків КСУ щодо відповідності міжнародного договору Конституції України (частина друга статті 199 Регламенту). Однак з частини першої статті 151 Конституції випливає не дискреція, а обов'язок Верховної Ради перенести розгляд законопроекту до прийняття висновку КСУ. Адже в іншому випадку конституційне провадження втрачатиме об'єкт розгляду, а інститут превентивного (попереднього) контролю в порядку частини першої статті 151 – ефективності і сенсу. Тому ратифікація міжнародного договору під час конституційного провадження щодо попередньої перевірки його конституційності становитиме порушення встановленої Конституцією України процедури розгляду та ухвалення ратифікаційного

закону. Разом з тим відкриття конституційного провадження не перешкоджає внесенню проекту закону України про ратифікацію до Верховної Ради України і його розгляду в рамках законодавчої процедури.

Наступний контроль. Об'єктом наступного конституційного контролю в порядку частини першої статті 151 Конституції є чинні міжнародні договори України. Це положення має тлумачитись у системному зв'язку з іншими положеннями Конституції. Частина перша статті 9 Конституції визнає частиною національного законодавства чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Пунктом 3 частини першої статті 106 Конституції передбачені повноваження Президента України щодо укладання міжнародних договорів, пункт 1 частини першої статті 116 Конституції передбачає, що Кабінет Міністрів України «забезпечує державний суверенітет ..., здійснення ... зовнішньої політики держави», що також передбачає укладення міжнародних договорів як форму забезпечення і реалізації державного суверенітету⁶ і зовнішньої політики в межах конституційних повноважень Кабінету Міністрів України. Тому постає питання чи можуть бути об'єктом наступного конституційного контролю чинні міжнародні договори, що не потребують ратифікації, і згода на обов'язковість яких висловлена іншим чином, ніж ратифікація законом України⁷.

⁶ Як зазначала Постійна палата міжнародного правосуддя в своєму рішенні у справі S.S. Wimbledon, «... право укладати міжнародні угоди є атрибутом державного суверенітету» [30, с. 25].

⁷ Наступний конституційний контроль за міжнародними договорами в порядку частини першої статті 151 Конституції не може включати перевірку дотримання встановленої Конституцією процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності. Це є предметом конституційного контролю в порядку статті 150 Конституції, що включає як процедурні вимоги, встановлені Конституцією,

Термін «укладання міжнародних договорів», використаний в пункті 3 частини першої статті 106 Конституції, відсилає, по суті, до міжнародного права, зокрема до положень Розділу 1 Частини II Віденської Конвенції, які врегульовують питання повноважень, підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності, підписання міжнародного договору та надання згоди на його обов'язковість⁸.

Відповідно до цих конституційних рамок Закон України «Про міжнародні договори України» поділяє міжнародні договори на: (1) договори, що укладаються від імені України; (2) договори, що укладаються від імені Уряду України та (3) міжвідомчі договори (ст. 3 Закону).

Згідно Закону України «Про міжнародні договори України» для договорів, що не потребують ратифікації, згода на обов'язковість міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору або іншим шляхом, про який домовилися сторони договору (ст. 8, 12 Закону). Якщо такі договори передбачають вимогу щодо їх затвердження або встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України або Кабінету Міністрів України, вони підлягають затвердженню відповідно указом Президента України або постановою Кабінету Міністрів України.

так і дотримання встановлених Конституцією України меж повноважень, підстав і способу реалізації повноважень. Так якщо міжнародний договір потребує ратифікації, але був затверджений Указом Президента чи постановою Кабінету Міністрів України, об'єктом оскарження є такий акт про затвердження, а саме оскарження має відбуватися в порядку статті 150 як *lex specialis* з цих питань по відношенню до частини першої статті 151.

⁸ В статті 2 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року № 1906-IV, зі змінами, визначення терміну «укладенні міжнародного договору України» слідує саме такому розумінню.

У випадку міжвідомчих міжнародних договорів згода на обов'язковий характер їх положень може бути висловлена у формі підписання міжнародного договору уповноваженою на те особою або затвердження міністерствами і іншими центральними органами виконавчої влади, від імені яких були підписані такі договори⁹. З цього слідує важливий нюанс компетенцій: відомчі договори не можуть бути об'єктом конституційного контролю КСУ в порядку частини першої статті 150 Конституції.

Разом з тим, на відміну від законодавця, конституцієдавець, встановивши в частині першій статті 151 юрисдикцію КСУ щодо перевірки на конституційність «чинних міжнародних договорів», не виокремив жоден з видів міжнародних договорів, як це має місце у випадку превентивного (попереднього) конституційного контролю, об'єктом якого можуть бути виключно договори, що потребують ратифікації. Термін «чинні» міжнародні договори в статті 151 дозволяє КСУ здійснювати конституційний контроль за всіма договорами, включаючи міжвідомчі договори, якщо вони є чинними. Чинність в цьому контексті стосується процедурного аспекту, тому КСУ може здійснювати конституційний контроль щодо всіх міжнародних договорів, що набрали чинності в порядку і в дату, передбачені в самому договорі або погоджені між договірними сторонами. Тут, однак, постає логічне питання, чи має КСУ компетенцію здійснювати конституційний контроль за договорами, згодна на обов'язковість яких була належним чином надана, але які не набули чинності? Конституцієдавець, обравши формулювання «чинні міжнародні договори», не передбачив можливості контролю за договорами,

⁹ Див. пункти 5 та 6 Положення про порядок укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 1994 р. N 422, зі змінами.

що не набули чинності. Такий підхід є обґрунтованим, адже до моменту набрання чинності міжнародний договір, навіть ратифікований, ще не створює юридичних наслідків в правій системі України. Як і випадку законів¹⁰, міжнародний договір, що не набрав чинності або втратив чинність відповідно до положень самого договору чи норм міжнародного права, не є об'єктом конституційного контролю.

Спеціальний контроль за критерієм «чинності». У поєднанні з положеннями статті 18 Конституції, частина перша статті 151 визначає повноваження КСУ щодо конституційного контролю за всіма міжнародними договорами з підстав недійсності чи нікчемності, визначених загально визначеними принципами і нормами міжнародного права. Адже зважаючи на подвійний конституційний статус міжнародного договору як джерела права України та як форми зовнішньополітичної діяльності, формулювання «чинні міжнародні договори України» в положенні частини першої статті 151 Конституції України відсилає як на процедурний критерій чинності (надання згоди та набрання чинності для України), так і на субстантивний критерій чинності з точки зору загально визначених принципів і норм міжнародного права (стаття 18). Адже акт не може бути «чинним міжнародним договором України», якщо він не вважається чинним з точки зору міжнародного права.

Конституційний Суд не є міжнародним судом, а його функція полягає у захисті Конституції, її цінностей

¹⁰ До компетенції КСУ не належить розгляд на предмет відповідності Конституції України законів, що не набрали чинності або втратили чинність. Див., напр., абзац другий мотивувальної частини Ухвали КСУ від 9 грудня 1998 року № 52-у/98 [31]; абзац другий пункту 3 мотивувальної частини Ухвали КСУ від 11 січня 2000 року № 8-у/2000 [32]; абзац дев'ятий пункту 3 мотивувальної частини Ухвали КСУ від 07 грудня 2016 року № 6-уп/2016 [33].

і принципів. Тому не всі підстави нечинності міжнародних договорів можуть бути предметом конституційного провадження. Так, ті підстави, що стосуються порядку укладання міжнародного договору, тобто підстави процесуального характеру (наприклад, передбачені Віденською конвенцією про право міжнародних договорів такі підстави як спеціальні обмеження правомочності на вираження згоди держави, помилка, обман, підкуп представника держави, примус представника держави) не можуть бути предметом конституційного провадження, адже (1) стосуються питання факту, а не права та (2) стосуються процедурних питань, врегульованих міжнародним правом, а не Конституцією. Однак є дві підстави, що підпадають під юрисдикцію КСУ в силу статті 18 Конституції: (1) примус держави шляхом погрози силою або її застосування всупереч принципів міжнародного права, зокрема втілених у Статуті ООН і загально визначених в міжнародному співтоваристві та (2) якщо на момент укладення договір суперечить імперативній нормі загального міжнародного права (*jus cogens*)¹¹.

Заборона примусу держави до укладення міжнародного договору шляхом погрози силою або її застосування всупереч принципів міжнародного права відсилає до основоположних принципів міжнародного правопорядку, зокрема до статті 2 Статуту ООН. Положення статті 2(4) Статуту ООН (заборона застосування сили чи погрози силою) встановлює імперативну норму міжнародного права (*jus cogens*), що приймається і

¹¹ Віденська конвенція про право міжнародних договорів визначає імперативну норму як таку, «що приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої недопустиме і яку може бути змінено тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носила б такий характер» (ст. 53).

визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої недопустиме. Стаття 51 Статуту ООН, що визнає невід'ємне право держави на індивідуальний чи колективний самозахист є єдиним винятком з цієї норми (застосування сили за рішенням Ради Безпеки ООН не стосується цього положення, адже силу застосовує в юридичному сенсі саме ООН, тобто міжнародної організації, а не держави)¹².

Міжнародні договори, укладені всупереч принципів і імперативних норм загального міжнародного права (*jus cogens*) і які, тому, є нікчемними з точки зору міжнародного права, апріорі не можуть бути сумісними з положенням статті 18 Конституції і вважатися «чинними»¹³. Виходячи з міжнародно-правової теорії і практики¹⁴, норми *jus*

cogens можна поділити на такі категорії [27, с. 131–144]: (1) в першу чергу, це принципи Нюрнберзької та Токійської спадщини (заборона геноциду, агресії, військових злочинів, злочинів проти людства тощо); (2) принципи, що розвинулися в рамках системи захисту прав людини (заборона тортур, *nulum crimen*); (3) принципи, що лежать в основі системи міжнародного права (принцип добросовісності та похідні від нього когентні принципи); (4) деякі принципи, розвинуті з положень Статуту ООН (а саме принцип заборони застосування сили чи погрози силою, принцип невтручання) та (5) принципи міжнародної моралі (заборона рабства, підневольного стану, торгівлі, торгівлі людьми і подібних до них інститутів, каперства, піратства, тероризму).

Таким чином, якщо існують підстави вважати, що міжнародний договір є несумісним з вимогами статті 18 Конституції в частині порушення загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, його оскарження має відбуватися в порядку частини першої статті 151 з підстав нечинності в силу недійсності / нікчемності згідно загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

¹² Слід зазначити, що нікчемність договору, укладеного під примусом шляхом погрози силою або її застосування всупереч принципів міжнародного права, не означає, що держава не може укласти подібний за змістом договір в подальшому за відсутності вади волевиявлення. Адже слід розрізняти укладення договору під примусом і імперативну норму, що забороняє погрозу силою чи її застосування [26, с. 647].

¹³ В міжнародній практиці був лише один випадок визнання договору нікчемним на підставі норм *jus cogens*: у справі *A. Krupp and eleven others*, що розглядалася Нюрнберзьким трибуналом, обвинувачені посилалися на угоду між Третім Рейхом та вішістським урядом Франції, за якою нібито останній дозволив використання своїх військовополонених на примусових роботах. Трибунал, вказавши на відсутність доказів існування такої угоди, тим не менш зазначив, що якщо б така угода і існувала, вона була б «явно *contra bonos mores* і, відповідно, нікчемною» [34, с. 141].

¹⁴ Комісія ООН з міжнародного права, формулюючи положення ст. 53 Конвенції, вказала: «Власне не форма загальної норми міжнародного права, а особливий характер предмету такої норми може, на думку Комісії, надати їй характер *jus cogens*» [35, с. 248]. Комісія ООН з міжнародного права, тим не менш, не наважилася надати якийсь навіть ілюстративний перелік норм *jus cogens*, зазначивши, що такий підхід продиктований двома міркуваннями: по-перше, аби не ставити під сумнів ті норми, що не увійдуть у такий перелік та, по-друге, аби не вдаватися у дослідження питань,

що виходять за рамки дослідження в сфері права міжнародних договорів. У доповіді Генеральній Асамблеї ООН Комісія лише обмежилася згадкою двох підходів до розуміння таких норм, які були висловлені під час роботи Комісії: «Запропоновані приклади включали: (а) договір, що передбачає незаконне використання сили всупереч принципів Статуту [ООН]; (б) договір, що передбачає вчинення акту, який є кримінальним згідно міжнародного права, та (в) договір, що допускає вчинення таких дій, як работоргівля, піратство або геноцид, у боротьбі з якими кожна держава повинна співпрацювати. Інші члени [Комісії] висловили думку, що якщо давати приклади, то недоцільно обмежувати дію цієї статті випадками, що включають акти, які становлять злочини згідно міжнародного права; договори, що порушують права людини, рівність держав або принцип самовизначення були вказані як інші можливі приклади» [35, с. 248].

Наслідки неконституційності міжнародного договору або окремих його положень. Конституція України встановлює презумпцію конституційності, згідно якої закони, інші правові акти, включаючи міжнародні договори, презумуються конституційними і мають юридичну силу до моменту визнання їх неконституційними окремим рішенням КСУ або до того моменту, що може бути ним проспективно визначений (див. абзац третій пункту 4 мотивувальної частини рішення КСУ від 24 грудня 1997 року № 8-зп/1997 [36]). Як справедливо зазначає С. Різник, існує два підходи до розуміння презумпції конституційності: 1) формальний, коли нормативний акт вважається конституційним, допоки зворотнє не встановлено КСУ або судом загальної юрисдикції; 2) змістовний, що відображає правило тлумачити акт у тому значенні з наявних двох і більше, яке відповідає Конституції, які, однак, не є несумісними [2, с. 246–247]. Іншими словами, чинні міжнародні договори вважаються конституційними до моменту постановлення неконституційності Конституційним Судом, а їхні положення мають тлумачитися у конформний (узгоджувальний) з Конституцією спосіб [див. 11, с. 22].

При розгляді питання наслідків неконституційності слід зважати на вимогу статті 18 Конституції України, якою вимагається дотримання загальновизнаних принципів і норм міжнародного права у зовнішньополітичній діяльності, включаючи, *ipso facto*, договірну практику. Це положення є, власне, текстуальною підставою змістовної презумпції конституційності міжнародного договору і становить додаткове обмеження дискреції КСУ. Адже згідно загальновизнаного принципу міжнародного права, держава не може покладатися на положення національного права, включаючи конституційні положення [див. 37, с. 24],

для уникнення виконання міжнародного договору чи відмови від міжнародно-договірних зобов'язань¹⁵. Це також визначає особливості наслідків неконституційності міжнародного договору і порядку виконання рішення чи висновку КСУ.

В залежності від порядку конституційного контролю і підстав неконституційності можна визначити наступні юридичні наслідки неконституційності міжнародного договору або окремих його положень:

процесуальний контроль в порядку частини першої статті 150 Конституції – при здійсненні повноважень за цим положенням КСУ може встановити порушення встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності акту, яким надається згода на обов'язковість міжнародного договору. Ратифікаційний закон у випадку порушення встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності має вважатися таким, що не був прийнятий. КСУ неодноразово наголошував, що критерієм визнання актів неконституційними, зокрема, може стати порушення саме тих процесуальних вимог їх розгляду, ухвалення або набрання чинності, які встановлені Конституцією України, а не іншими правовими актами (абзац другий пункту 2 мотивувальної частини рішення КСУ від 12 липня 2000 року № 9-рп/2000 [40]; пункт 7 мотивувальної частини рішення КСУ від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018 [24]). Згідно юридичної позиції КСУ підставами

¹⁵ Ще у 1930 році Постійна палата міжнародного правосуддя у справі *Greco-Bulgarian Communities* зазначала з цього приводу, що «... це положення вважається настільки зрозумілим і загальновизнаним, що немає потреби наводити цитати чи прецеденти на його підтримку» [38, с. 32] Згодом Міжнародний Суд ООН підтвердив цей висновок у справі *UN Headquarters Agreement* [39, с. 34, para. 57].

для визнання порушення конституційної процедури розгляду й ухвалення закону України, є (1) системний, грубий характер порушення, та (2) істотний вплив цього порушення на остаточний результат ухвалення закону України (пункт 14 мотивувальної частини рішення КСУ від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018 [24]). Іншими словами КСУ, визнаючи порушення конституційної процедури, констатує суттєву ваду волевиявлення законодавця, тобто що таке волевиявлення не відбулося в силу встановленого системного і грубого порушення. Тому з точки зору конституційного ладу такий закон ніколи не був прийнятий і законодавча процедура має бути розпочата заново.

У випадку актів Президента України чи Кабінету Міністрів України Конституція не містить процесуальних вимог щодо їх розгляду, ухвалення або набрання чинності. Конституція встановлює лише дві ключові вимоги, передбачені частиною другою статті 19 (діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України) та частиною другою статті 57 (закономи та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом). Остання вимога стосується не всіх актів, а лише тих, що визначають права і обов'язки громадян. Міжнародні договори з цих питань підлягають ратифікації Верховною Радою. Тому якщо Президент чи Кабінет Міністрів затвердять такий договір своїм актом з порушенням порядку оприлюднення, підставою визнання неконституційності стаття 57 бути не може – це питання має вирішуватися за статтею 19 Конституції у поєднанні з відповідними положеннями, що визначають повноваження Верховної Ради.

субстантивний контроль в порядку частини першої статті 150 Конституції – КСУ може визнати застереження, зроблені при ратифікації, затвердженні, прийнятті міжнародного договору або приєднанні до нього такими, що не відповідають Конституції України. Такий висновок не впливає на чинність міжнародного договору. Застереження, визнані неконституційними втрачають чинність з моменту постановлення рішення КСУ або у пізнішу дату, визначену рішенням КСУ. І тут виникає дві опції виконання: (1) внести зміни до ратифікаційного закону чи акту згоди на обов'язковість договору з тим, аби привести його у відповідність до Конституції України або (2) залишати договір як є, тобто без застережень, визнаних неконституційними. Однак перша опція не завжди може бути реалізована. За загальним правилом міжнародного права застереження і інтерпретаційні декларації повинні бути сформульовані під час надання згоди на обов'язковість міжнародного договору. Однак міжнародні договори можуть передбачати можливість формулювати застереження і інтерпретаційні декларації після надання згоди на обов'язковість. Окрім цього, як слідує з практики держав, такі пізніші застереження також можливі, якщо всі інші сторони міжнародного договору не заперечують проти цього¹⁶.

превентивний (попередній) контроль в порядку частини першої статті 151 Конституції – визнання КСУ неконституційними певних положень міжнародного договору в порядку

¹⁶ Як зазначила Комісія ООН з міжнародного права, «Якщо інше не встановлено договором, держава або міжнародна організація не може формулювати застереження до договору після висловлення згоди на його обов'язковість за винятком, якщо жодна зі інших договірних сторін не заперечує проти пізнішого формулювання застереження» [14, с. 141, пара. 2.3.1].

превентивного (попереднього) контролю не завжди означає неможливість його ратифікації. Висловлені Судом правові позиції щодо положень договору можуть бути враховані шляхом прийняття застережень при ратифікації, якщо такі застереження не заборонені договором, або відповідають тим застереженням, що дозволені договором, або, якщо договір не містить положень щодо дозволених чи заборонених застережень, вони є сумісними з об'єктом і цілями договору (див. підпункт 2.7.1 пункту 2.7 мотивувальної частини Висновку КСУ від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 [20]). І лише якщо такі застереження неможливі, ратифікація має бути відкладена до внесення змін до Конституції України.

наступний контроль в порядку частини першої статті 151 Конституції – визнання неконституційності окремих положень міжнародного договору в порядку наступного конституційного контролю не веде до автоматичного припинення його дії. Визнання неконституційності означає, що положення міжнародного договору в силу частини другої статті 152 втрачає чинність як частина національного законодавства з дня ухвалення КСУ рішення про неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням. Однак в царині міжнародного права договір зберігає чинність в цілому, включаючи визнані неконституційними положення, до моменту припинення договору відповідно до положень самого договору і загально-визнаних принципів і норм міжнародного права.

Виконання висновку КСУ про неконституційність окремих положень міжнародного договору може полягати або (1) у внесенні до Верховної Ради проекту закону про денонсацію міжнародного договору чи прийняття відповідного акту про припинення міжнародного договору у випадку договорів,

що не потребують ратифікації, або (2) у внесенні змін до ратифікаційного закону чи акту згоди на обов'язковість договору з тим, аби привести його у відповідність до Конституції України. Такі зміни мають бути у формі застережень, що не завжди можливо, як було зазначено вище. У будь-якому випадку зміна юридичної дії положень договору чи припинення міжнародного договору має відбуватися відповідно до загально-визнаних принципів і норм міжнародного права.

КСУ може як при здійсненні превентивного (попереднього) контролю, так і наступного конституційного контролю визнати неконституційним договір в цілому (а не лише окремі його положення) лише у двох випадках: (1) неконституційності мети договору (див. пункти 17 та 25 мотивувальної частини рішення КСУ від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018 [24]) або (2) неконституційності окремого положення чи декількох положень, які мають системний характер, і їх відсутність у договорі унеможлиблює його застосування як цілісного та несуперечливого нормативного акта. У такому випадку ратифікація міжнародного договору є неможливою, а чинний міжнародний договір в обов'язковому порядку має бути припинений.

спеціальний контроль в порядку частини першої статті 151 у взаємозв'язку зі статтею 18 Конституції – встановлення КСУ невідповідності статті 18 Конституції в частині несумісності з імперативною нормою загального міжнародного права (*jus cogens*) або в наслідок вади волевиявлення означає недійсність договору з точки зору національного законодавства України і нікчемність з точки зору загально-визнаних принципів і норм міжнародного права. Якщо імперативна норма існувала на момент укладення міжнародного договору або укладення договору відбувалося під примусом шляхом погрози силою чи її

застосування, він вважається нікчемним з точки зору міжнародного права з моменту такого укладення і в силу статті 18 Конституції він не існував і для цілей національного законодавства. Таким чином неконституційність міжнародного договору має зворотню силу в силу дії загальноправових принципів і норм міжнародного права.

Однак постає питання юридичних наслідків визнання договору неконституційним у випадку невідповідності імперативній нормі загального міжнародного права, що виникла після укладення міжнародного договору. Віденська конвенція в статті 64 визначає недійсність такого договору (але не нікчемність) і обов'язок його припинення. Відповідно, виконання висновку КСУ в такому випадку має слідувати загальним правилам припинення міжнародних договорів, а нечинність для національного права не матиме зворотної дії.

Конституційний контроль за міжнародними договорами досить новий інститут в сучасному конституціоналізмі, що виникає наприкінці 50-х років (превентивний *ex ante* контроль) – початку 60-х років (наступний *ex post* контроль) на тлі стрімкого розвитку договірної практики держав як у кількісних, так і якісних показниках.

Компетенція органів конституційної юрисдикції в конституційній демократії щодо оцінки конституційності міжнародних договорів спрямована на виправлення владного дисбалансу в сфері зовнішньополітичної діяльності і є важливою складовою конституційної системи стримувань і противаг. Тому такий контроль зараз є скоріш правилом, а його обмеження чи пряма заборона – винятком.

Поняття міжнародного договору в Конституції України має автономне значення. Конституція встановлює епістемологічну презумпцію міжнародного договору – певний акт

визнається міжнародним договором, якщо глава держави чи компетентний орган державної влади визнали чи визначили його в якості міжнародного договору. Ця презумпція є спростовною, але компетенція спростувати її належить КСУ і може бути реалізована в порядку частини першої статті 151 Конституції України.

Конституційний контроль за міжнародними договорами має чотири типи: (1) процесуальний контроль за дотриманням конституційної процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності, об'єктом якого є акт надання згоди на обов'язковість міжнародного договору (частина перша статті 150 Конституції); (2) субстантивний контроль за конституційністю застережень, зроблених при наданні згоди на обов'язковість міжнародного договору (частина перша статті 150 Конституції); (3) субстантивний контроль за конституційністю положень договору, який має два види: (i) *превентивний (попередній) контроль* за договорами, що вносяться на ратифікацію до Верховної Ради України, та (ii) *наступний контроль* за чинними договорами (частина перша статті 151); (4) спеціальний контроль за критерієм «чинності» міжнародного договору (частина перша статті 151 у взаємозв'язку зі статтею 18 Конституції). Міжнародні договори, зазвичай, не можуть бути об'єктом конституційного контролю в провадженнях за конституційними скаргами, однак, сфера дії статті 151-1 поширюється на ратифікаційний закон в частині встановлених в ньому застережень до міжнародного договору.

Конституційні положення щодо місця міжнародного договору в національному законодавстві і особливості компетенції КСУ дають підстави визначити місце міжнародних договорів в конституційному правопорядку України. В силу взаємодії статей 9, 18, пункту 32 частини першої статті 85 та

частини першої статті 151 Конституції України конституційний статус міжнародного договору набуває подвійного значення: (1) як джерело права України та (2) як форма зовнішньополітичної діяльності.

Конституція виокремлює ратифіковані міжнародні договори в окрему групу, в якій виділяються договори, якими встановлюються відповідні інституційні механізми захисту людських прав і свобод (міжнародні судові установи або відповідні органи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна).

Ці конституційні рамки визначають місце міжнародного договору,

ратифікованого Верховною Радою України в національній правовій системі. Такі договори мають пріоритетну силу у відношенні інших законів чи нормативних актів, але не можуть суперечити Конституції України, положення якої мають найвищу юридичну силу. Це також має значення для визначення юридичних наслідків рішень КСУ, адже в силу конституційних особливостей, встановлених статтями 9 та 18 Конституції України зміна юридичної дії положень договору чи припинення міжнародного договору має відбуватися відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Терлецький Д. Місце та роль Конституційного Суду України в контексті конституційно-правової регламентації дії міжнародно-правових договорів. *Юридический вестник*. 2004. № 4. С. 75–80.
2. Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 542 с.
3. Шаповал В. Конституційний контроль в Україні: концепт та інститути. *Право України*. 2016. № 10. С. 125–140.
4. Carcassonne G., Guillaume M. *La Constitution*. (14ième edn). Paris : Editions du Seuil, 2017. 487 p.
5. Austria's Constitution of 1920, reinstated in 1945, with amendments through 2009. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2009.pdf
6. Mendez M. Constitutional review of treaties: Lessons for comparative constitutional design and practice. *International Journal of Constitutional Law*. 2017, Vol. 15, No. 1. P. 84–109.
7. Keene E. The Treaty-Making Revolution of the Nineteenth Century. *The International History Review*. 2012. Vol. 34, No. 3. P. 475–500.
8. Kolb R. *The Law of Treaties*. Cheltenham. Northampton : Edward Elgar Publ., 2016. 304 p.
9. Витцтум В., Боте М., Дольцер Р. и др. *Международное право* / пер. с нем. Москва : Инфотропик Медиа, 2011. 992 с.
10. Report by J.L. Brierly, Special Rapporteur, Law of Treaties. Document A/CN.4/23. *Yearbook of the International Law Commission*. 1950. Vol. II. P. 222–248.
11. Савчин М. Ухвалення рішень конституційних судів у світлі доктрин конституційної легітимності та верховенства права. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2011. Том 116. С. 19–22.
12. International Court of Justice. *Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya)*. Preliminary Objections. Judgment of 2 February 2017. *ICJ Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders*. 2017. P. 3–53
13. International Court of Justice. *Case Concerning the Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening)*. Judgment of 10 October 2002. *ICJ Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders*. 2002. P. 303–458.
14. International Law Commission. Reservations to Treaties. *Yearbook of the International Law Commission*. 2006. Vol. II, Part 2. P. 133–158.

15. International Court of Justice. *Anglo-Iranian Oil Co. Case* (United Kingdom v. Iran). Preliminary Objection. Judgment of July 22nd, 1952. *ICJ Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders*. 1952. P. 93–115.

16. Greenwood C. The Libyan Oil Arbitrations. *British Yearbook of International Law*. 1982. P. 27–81.

17. Ухвала Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) : Постанови Верховної Ради України «Про приєднання Верховної Ради України до Угоди про Міжпарламентську Асамблею держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав» від 25 січня 2001 року № 1-уп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001u710-01#Text>

18. International Court of Justice. *Aegean Sea Continental Shelf Case* (Greece v. Turkey). Jurisdiction of the Court. Judgment 19 December 1978. *ICJ Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders*. 1978. P. 3–45.

19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про деякі питання керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави» від 15 січня 2009 року № 2-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-09#Text>

20. Висновок Конституційного Суду України у справі про Римський Статут від 11 липня 2001 року № 3-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>

21. Рішення Конституційного Суду України у справі про законодавчу ініціативу від 30 травня 2012 року № 12-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-12#Text>

22. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо внесення змін до Конституції України від 9 червня 1998 року № 8-рп/1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#Text>

23. Рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>

24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#Text>

25. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-22#Text>

26. Villiger M. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Leiden, Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 1057 [xxxiv].

27. Водяніков О. Теорія принципу у міжнародному праві. *Український щорічник міжнародного права 2009*. Київ : Фенікс, 2014. С. 97–177.

28. Рішення Конституційного Суду України у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>

29. Ухвала колегії суддів з конституційних подань Конституційного Суду України про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду від 23 травня 2001 року. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/350>

30. Permanent Court of International Justice. *Case of the S.S. Wimbledon* (United Kingdom, France, Italy and Japan v. Germany, Poland intervening). Judgment of 17 August 1923. *Collection of Judgments. Publications of the Permanent Court of International Justice*. 1923. Series A. № 1. P. 14–34.

31. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення пункту 6 статті 6 Закону України «Про статус ветеранів військової служби та їх соціальний захист» від 24 березня 1998 року від 9 грудня 1998 року № 52-у/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v052u710-98#Text>

32. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» від 13 березня 1999 року № 250/99 від 11 січня 2000 року № 8-у/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va08u710-00#Text>

33. Ухвала Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого частини десятої статті 72 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 07 грудня 2016 року № 6-уп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06u710-16#Text>

34. Trial of Alfred Felix Alwyn Krupp von Bohlen und Halbach and Eleven Others (United States Military Tribunal, Nuremberg, 17th November, 1947-30th June, 1948). Law Reports of Trials of War Criminals. *Selected and Prepared by the United Nations War Crimes Commission* : in 15 vols. London : His Majesty's Stationary Office, 1947–1949. Vol. X: The I.G. Farben and Krupp Trials. 1949. P. 130–159.

35. Document A/6309/Rev.I: Reports of the International Law Commission on the second part of its seventeenth session and on its eighteenth session. *Yearbook of the International Law Commission*. 1966. Vol. II. P. 169–363.

36. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій від 24 грудня 1997 року № 8-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-97#Text>

37. Permanent Court of International Justice. *Treatment of Polish Nationals and Other Persons of Polish Origin or Speech in the Danzig Territory*. Advisory Opinion of 4 February 1932. Collection of Judgments. *Publications of the Permanent Court of International Justice*. 1932. Series A/B. No. 44. P. 3–44.

38. Permanent Court of International Justice. *Greco-Bulgarian Communities*. Advisory Opinion of 31 July 1930. Collection of Judgments. *Publications of the Permanent Court of International Justice*. 1930. Series B. № 17. P. 3–36.

39. International Court of Justice. *Applicability of the Obligation to Arbitrate under Section 21 of the UN Headquarters Agreement of 26 June 1947*. Advisory opinion of 26 April 1988. ICJ Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders. 1988. P. 12–35.

40. Рішення Конституційного Суду України у справі про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р., від 12 липня 2000 року № 9-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00#Text>

41. International Law Commission. Reservation to Treaties. Guide to Practice. *Yearbook of the International Law Commission*. 2006. Vol. II, Part 2.

Водянніков О. Ю. Конституційний контроль за міжнародними договорами України

Стаття присвячена аналізу повноважень Конституційного Суду України щодо перевірки конституційності міжнародних договорів, поняття, функцій, об'єкту і типів конституційного контролю, наслідків неконституційності. Такий контроль є складовою системи стримувань і противаг, що має на меті охорону конституційних цінностей і принципів, узгодженості правової системи, а його функцією є виправлення владного дисбалансу в сфері зовнішньополітичної діяльності.

Автор обґрунтовує подвійний конституційний статус міжнародного договору: (1) як джерела права України та (2) як форми зовнішньополітичної діяльності.

В конституційному порядку України договір, ратифікований Верховною Радою України, має пріоритетну силу у відношенні інших міжнародних договорів, законів чи нормативних актів, але не може суперечити Конституції України.

В статті проаналізовані чотири типи конституційного контролю: (1) процесуальний контроль за дотриманням конституційної процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності, об'єктом якого є акт надання згоди на обов'язковість міжнародного договору (частина перша статті 150 Конституції); (2) субстантивний контроль за конституційністю застережень, зроблених при наданні згоди на обов'язковість міжнародного договору (частина перша статті 150 Конституції); (3) субстантивний контроль за конституційністю положень договору, який має два види: (i) *превентивний (попередній) контроль* за договорами, що вносяться на ратифікацію до Верховної Ради України, та (ii) *наступний контроль* за чинними договорами (частина перша статті 151); (4) спеціальний контроль за критерієм «чинності» міжнародного договору (частина перша статті 151 у взаємозв'язку зі статтею 18 Конституції).

Кожен тип контролю має особливості щодо юридичних наслідків неконституційності, адже в силу особливостей, встановлених статтями 9 та 18 Конституції України, припинення чи зміна юридичної дії положень договору має відбуватися відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Ключові слова: конституційний контроль за міжнародними договорами, міжнародний договір, Конституційний Суд України, стаття 151 Конституції, міжнародне право, імперативні норми міжнародного права, конституційна презумпція міжнародного договору, юридичні наслідки неконституційності.

Vodiannikov O. Constitutional review of international treaties of Ukraine

The article offers a comprehensive analysis of competences of the Constitutional Court of Ukraine to review international treaties. It discusses the concept, functions, subject-matter, and types of constitutional review, and legal effects of treaty's unconstitutionality. Constitutional review operates as an important element of checks and balances, which aims to protect constitutional values and principles, the coherence of the legal system; its basic function is to remedy the power imbalances in treaty-making.

The author conceptualises an international treaty as (1) a source of Ukrainian law and (2) a foreign policy instrument. In the constitutional order of Ukraine, an international treaty ratified by the Parliament of Ukraine has priority over other international treaties, laws or bylaws, but cannot contradict the Constitution.

The article discusses four types of review: (1) procedural review with respect to Constitution's procedural requirements, whereby the Constitutional Court can review a ratification law or other act of consent to an international treaty (Article 150(1) of the Constitution); (2) substantive review of reservations made to an international treaty (Article 150(1) of the Constitution); (3) substantive review under Article 151(1) over the constitutionality of treaties, which has two subtypes: (i) preventive (preliminary) review over international treaties submitted to the Parliament for ratification, and (ii) subsequent review over international treaties in force (Article 151(1) of the Constitution); (4) special review of international treaty's "validity" (Article 151(1) in conjunction with Article 18 of the Constitution).

Each type of constitutional review may entail specific legal effects of unconstitutionality in view of dual constitutional nature of an international treaty under Articles 9 and 18 of the Constitution of Ukraine. However, such effects whether requiring amendments to treaty provisions or its termination should comply with international law.

Key words: constitutional review of international treaties, international treaty, Constitutional Court of Ukraine, Article 151 of the Constitution, international law, peremptory rules of international law, constitutional presumption of international treaty, legal effects of unconstitutionality.